

RUSYA'NIN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE

Halil DAĞ



Rusya'nın Enerji Jeopolitiği ve Türkiye

Halil DAĞ

Araştırmacı – yazar

Özet: Sovyetlerin yıkılmasından sonra ortaya çıkan enerji merkezli konjonktür ve jeopolitik, Rusya'ya hiçbir döneminde sahip olmadığı tarihi bir fırsat vermiştir. Rusya, enerji kaynaklarının dünya siyasetinin merkezde yer aldığı günümüz konjonktüründe bu kaynaklara bolca sahip olan bir ülke olarak şu anki dünya siyasetinde önemli bir yere sahiptir. Rusya, günümüzde, enerji kaynaklarını etkin bir şekilde pazarlayarak Batının merkantil çağdaki temerküzüne benzer bir birikim süreci yaşamakta, bu birikimi doğası itibarıyla zayıf ekonomisinin temelini güçlendirmek için kullanmaktadır. Enerji kaynaklarının Rusya için bu ölçüde kıymetli olmasının sonucu olarak Rusya, dış politikasının merkezine enerji kaynaklarını oturtmuştur. İlişkilerinde ağırlığını hissettirmek için enerjiyi bir silah olarak kullanmaktan çekinmemektedir. İki tarihi komşu olarak Rusya'nın bu politikası Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye de, üretici olmamasına karşın günümüz konjonktüründe enerji odaklı politikaların merkezinde pozisyon alarak önemini ve gücünü artırmaya çalışmaktadır. Ancak Türkiye'nin Batıya yakın tutumu ile Rusya'nın 'ben merkezli' tutumu bir çatışma görüntüsü sergilemektedir.

Bu çalışmada, enerjiyi dış politikasının merkezine yerleştiren Rusya ile enerji konusunda söz sahibi olmak isteyen Türkiye'nin politikaları karşılıklı olarak ele alınmış, bu politikaların rekabet ve işbirliği boyutu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerji jeopolitiği, enerji güvenliği, Karadeniz Güvenliği, enerji politik

Energy Geopolitics of Russia and Turkey

Abstract: The energy-dominated geopolitics and economic situation arising from the collapse of Soviet Union blessed Russia with a historical opportunity that the country had not encountered in any period before. In today's international political scene where energy resources are of particular significance, Russia enjoys an important role. By effectively marketing its energy resources, Russia is now experiencing a period of economic accumulation akin to that of the West in the Age of Mercantilism, meanwhile using its newfound wealth to improve its otherwise weak economic fundamentals. Recognizing the crucial value of energy resources, Russia has consequentially put energy resources in the center of its foreign policy. Hence Moscow does not hesitate to use energy as a weapon, especially to exert its

weight in foreign relations. This kind of Russian policy is of has particular significance to its historical neighbor, Turkey, because Turkey is similarly trying to augment its power and importance by securing positions in energy-focused policies, despite not being a producer. However, Turkey's Western-leaning attitude seems to have conflict with Russia's self-centered attitude.

In this study, the policies of Russia who puts energy in the center of its foreign policy and those of Turkey who aspires to have a say in energy trade are comparatively assessed and the competitive and collaborative aspects of these polices are being researcher/analyzed.

Key Words: Energy geopolitics, energy security, The Security of Black Sea, energy politics.

Giriş

Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla Batıda ortaya çıkan ilk algı, komünizme karşı kapitalist sistemin nihai bir zafer elde ettiği şeklinde ortaya çıkmıştır (Aydın, 2003: 2). Hatta reel sosyalizmin yenilgisi tarihin kutsal bir uyarısı olarak algılanmıştır (Bayramoğlu, 2002: 94). Avrupa merkezli modern dünya sistemi, tarihsel yapısı itibarıyla ben merkezli bir yaklaşımla merkezin dışında kalan çevreye yayılmaya çalışmıştır (Wallerstein, 2010: 9-12). 19. yüzyılda emperyalizm ile doruk noktasına çıkan bu yayılma, 1917 Ekim Devrimi ile kısmen kesintiye uğramış, 1945'te ise Soğuk Savaş boyunca durağan bir hal almıştır. Bu dönemin temel politikası ilerlemekten çok komünizmin ilerlemesini durdurmak, onun önüne kalın duvarlar örerek statükoyu koruma altına almaktır (Erhan, 2003: 1-2; Öngün, 2007: 49-55). ABD'nin 1950'lerden itibaren uyguladığı çevreleme politikasının anlamı (açılımı) budur. Ancak 1991'de Sovyetlerin fiilen ve hukuken dağılması ile Batı, bu anlayışı terk ederek yeniden yayılmacı anlayışa dönmüş, dünyaya hükmetmenin olmazsa olmaz unsuru olan kaynakların yeniden dağıtımını organize etmek için yeni yol haritaları ve yeni söylemlerle karşımıza çıkmıştır. Medeniyetler Çatışması, Tarihin Sonu, Yeni Dünya Düzeni, Büyük Ortadoğu Projesi gibi retoriklerin hepsi köklü Batı hükümrancılığının güncellenmiş hegemonik söylemleridir (Gökçe ve Akgün, 2006: 27-36; Davutoğlu, 2006: 443-444). ABD Başkanı G. W. Bush'un (2000-2008) "21. asır Amerikan asrı olacaktır. Tarihin bu dönemini biz yazacağız." sözleri, Batı Sistemi'nin oyun kurucu aktörü olan ABD'nin konuya bakışını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Taşçıoğlu, 2009: 34).

Batı her ne kadar aceleci bir tavırla mücadeleyi kesin bir zaferle sonlandırdığı yanılgısına düşmüş olsa da Doğu'da Çin'in yükselişini sürdürmesi ve çöken Sovyet İmparatorluğu'nun yerini hızla kendini inşa eden bir Rusya'nın alması Batı'nın bu aceleciliğinin hızını kesmiştir. Buna karşın hegemonyası için meşru dayanaklar arayan ve yükselen güçlerin önünü kesmek isteyen ABD, aradığı gerekçeleri 11 Eylül ile bulmuştur. Bu konuda Wallerstein (2004: 13); *11 Eylül, ABD'ye ve onun*

elitlerine kafalarındaki gündemi hayata geçirmek için fırsatlar sunmuş, ABD, ihtiyaç duyduğu mesruiyeti 11 Eylül ile bulmuştur yorumunu yapmaktadır. Bu fırsatı uluslar arası ilişkilerin her alanında kullanmak isteyen ABD, birçok hamle yapmıştır. ABD, 11 Eylül'den sonra hızlı bir şekilde hedeflerine ulaşmak istemiş, hızla toparlanma sürecine giren Rusya'nın yakın çevresini kuşatma altına almak istemiş öte yandan gittikçe ekonomik bir deve dönüşen Çin'in kaynak teminini kendisine bağımlı bir hale getirmeye çalışmıştır. Çin'in büyümesinin önüne geçmek mümkün olmasa bile ihtiyaç duyduğu kaynakları kontrol etmek ABD için temel önceliklerden birisi haline gelmiştir. Dünya güç dengesinin belirgin bir şekilde Batıdan Doğuya doğru kaydığı bu konjonktürde Batı için enerji kaynaklarının kontrolü kendi varlığını koruma ve devam ettirebilmenin bir ön koşulu olarak görülmektedir. Çünkü bu kontrol, ekonomik olmanın ötesinde uzun bir dönem için ABD'nin karşısına başka bir gücün çıkmasını önleyecektir (Amanov, 2007: 41-45, 53-58; Çınar, 2008: 28; Ayan, 2010: 40). Bu konuda Arrighi (2009: 220-221), gücün teritoryal mantığının bir sonucu olarak konumunu devam ettirebilmesi için ABD'nin rakiplerinin enerjiye ulaşımını kontrol etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemin enerji eksenli mücadelesinin temel sebebi, Batının bu kaynakların kontrolünü sağlayamadığı zaman öteki güçler karşısındaki hegemon üstünlüğünü sürdüremeyecek olması ve zamanla varlığını sürdürme problemi ile karşı karşıya kalacak olmasıdır. Brzezinski (2005: 206) ise ABD'nin temel çıkarının, bazı bölgelerde öteki güçlerin tekelleşmesinin önüne geçilmesi olduğunu ileri sürmektedir.

Enerji Jeopolitiği ve Önemi

Enerji, daha doğrusu petrol, 20. yüzyılın büyük askeri çatışmalarının temel sebebidir. Petrol, vazgeçilemez öneminden dolayı güçlü olmak isteyen her ulusun değişmez dış politika enstrümanı olmuştur. Özellikle yüzyılın son çeyreğindeki Petrol Krizi, petrolün ne denli güçlü bir politika aracı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Condolezza Rice'in *enerji, elinde fazla güç olmayan ülkelere olağanüstü güçler vermektedir* şeklindeki ifadesi, petrolün diplomasideki gücünü ortaya koymaktadır. Petrol fiyatlarındaki 10 \$'lık bir artış sadece ABD ekonomisine 50 milyar \$'a mal olmaktadır (Luft ve Korin, 2008: 107-112). Bu kaybın öteki tarafın kazancı olduğu hesaba katılırsa enerji kaynaklarının kontrolünün her iki taraf için de ne kadar önemli bir konu olduğu daha net bir şekilde anlaşılır. Diğer yandan gelişmiş sanayi ülkeleri için yapılan projeksiyonlara göre 2035'lerde bu ekonomilerin ithalat bağımlılığının % 80'lerin üzerine çıkacak olması, enerji merkezli politikaları bu ülkeler için hayati meseleler haline getirmektedir (İşcan, 2007: 123-125).

Petrol, doğalgaz gibi temel enerji hammaddelerinin üretildiği yerler ile tüketildiği yerlerin büyük ölçüde farklılaşması enerji kaynaklarının ticaretini ve nakledilmesini önemli bir konu haline getirmektedir (Akpınar, 2005: 233; Turan,

2010: 44). Ulaşım güvenliği, fiyat istikrarı, düşük maliyet, istenen kalitede ürüne ulaşmak gibi faktörler enerji güvenliği probleminde neden olmaktadır. Bir diğer önemli konu ise kaynaklar üzerinde söz sahibi olan ülkelerin piyasanın rekabetçi yapısını bozmayacak şekilde hareket etmesi gerekmektedir. 1973 Petrol Krizi bu konuda Batılı ülkeler için önemli bir tecrübedir. O dönemde siyasal bakımdan hiçbir yaptırım gücü olmayan petrol ihracatçısı ülkelerin kaynak arzını kısması Batı ekonomilerinin çökmesine yol açmıştır. (Dokuzlar, 2006: 40; Turan, 2010: 44-45, 59). 1970'lerdeki petrol temelli ekonomik çökmenin sadece ABD ekonomisine yüklediği maliyet (o dönemin rakamlarıyla) 2,5 trilyon civarındadır. Benzer şekilde bir kesintinin günümüzdeki maliyetinin ABD'nin gayri safi milli gelirinin % 60'ından fazla olacağı tahmin edilmektedir (Luft ve Korin, 2008: 108). Bu sebepten enerjiye ulaşılabilirlik tek başına piyasaya bırakılacak bir konu olmayıp askeri güç ve ulusal güvenlikle ilgili bir konu olarak kabul edilmektedir (Noreng, 2004: 63). 1973 Petrol Krizi'nden sonra uluslar arası sistemin yaşadığı en önemli gerçek, belirgin bir güç kayması ile karşı karşıya olunduğudur. 1945'te Atlantik merkezli bir hale gelen güç, bu tarihten itibaren kademeli bir şekilde Çin-Hindistan merkezli olarak Asya'ya doğru kaymaktadır (Okur, 2008: 97). Kapitalizmin döngüsel hareketleri ve ekonomik krizlerin bir sonucu olarak Batı sermayesinin görünümü 1970'lerden bu yana aşağı yönlü bir hareket içerisinde. Batı, bütün bilgi işlem teknolojisi temelli yukarı yönlü düzeltmelere rağmen geçmişin refah devleti dönemlerindeki büyüme hızlarına ve birikim gücüne bir türlü ulaşamamakta ve bu aşağı yönlü hareketi tersine çevirememektedir. Buna karşın aynı dönem içerisinde dünyanın geri kalanının (rest of the world) özellikle 1980'lerden bu yana çok güçlü bir büyüme trendi gösterdiği ve sermaye birikiminde Batıyla boy ölçüşecek bir seviyeye geldiği görülmektedir (Öngün, 2007: 81-83, 123-137; Husson ve Louça, 2012: 7-9). Enerjinin Batı sisteminin omurgasını oluşturduğu günümüzde (Luft ve Korin, 2008: 106) bu sisteme ilişkin yapılan tartışmalarda, artık kapitalizmin nihai zaferinin yerini büyük çözülmeye doğru gidildiği kaygısı almış durumdadır (Fukuyama, 2009: 153-171).

Yukarıdaki tablonun ışığında enerjinin büyük güçler açısından geçmişe göre daha önemli bir konu haline geldiği açıkça görülmektedir. Kapitalizm ve onun tarihsel büyük güçleri açısından kayda değer bir güç kaybı söz konusu iken kapitalizmin dışında kalan dünyada kapitalist güçlere karşı belirgin bir yükseliş olduğu açıktır. Mevcut statükonun değişmesi demek hegemonyanın el değiştirmesi demektir. Bu yüzden enerji kaynakları kıyameti koparmaya değercek değerde bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerji kaynakları, enerji politikalarının günümüzdeki dominant aktörü Rusya için de farklı parametrelerle de olsa benzer bir öneme sahiptir. Tarih boyunca karasal bir imparatorluk olmaktan öteye geçemeyen Rusya, aşamadığı Avrupa engeli dolayısıyla imparatorluğunun sınırlarını doğuya ve güneye doğru genişletmeye çalışmışsa da kıta havzasının dışına çıkma imkanına neredeyse hiç kavuşamamıştır. Bu kapalı havza yapısı Rusya'nın tarih boyunca güçlü bir ekonomik dinamizm göstermesini ve kalıcı bir güç yapısına sahip olmasını en-

gellemiştir. Öte yandan bir tarım toplumu olduğu için yeterli sermaye birikimi sağlayamamış olması da ülke içi bir kalkınma sürekliliğini engellemiş, nihayetinde Rusya tarih boyunca dünya siyasetinde yarattığı silahlı tehditten başka bir güç olmanın ötesine geçememiştir. Günümüzde ise Rusya, dünyanın en önemli politika aracı olan enerji kaynaklarının istikrarlı bir şekilde üretildiği ve pazarlandığı ülke niteliğine sahiptir. Her ne kadar enerji kaynakları bakımından Ortadoğu'nun çok gerisinde kalsa da kaynaklarını etkin bir şekilde üretime çevirmesi ve pazarlama kanallarına sahip olması Rusya'yı dünyanın en büyük enerji ihracatçısı konumuna getirmektedir. Rusya, tarih boyunca yakalayamadığı sermaye birikimi yapma ve ekonomisini sermaye ağırlıklı bir biçime sokma imkanına bu kaynaklar sayesinde sahip olmuş durumdadır. Bu kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanabildiği sürece Rusya'nın ekonomik büyümesi devam edecek ve yaratılan sermaye birikimi ekonominin diğer alanlarının yapılandırılmasına imkân verecektir. Öte yandan bu kaynakların üzerinde başka güçler tarafından denetim sağlanarak Rusya'nın avantajlarının boşa çıkarılma çabalarının olduğu da görülmektedir. İşte bu iki durum enerji kaynaklarını Rusya için bir varoluş meselesi haline getirmektedir. Şu halde Batı için de Rusya için de enerji kaynakları üzerinde kontrol sahibi olmak öncelikle mevcut statükoyu korumak daha sonra ise diğeri üzerinde denetim kurmak için en güçlü politika araçlarından birisidir.

20. yüzyılda tek kutuplu dünya düzeninin yıkılmaya doğru gitmesi Asya'yı yükselen güçlerin beşiği yapmaktadır. ABD'nin rekabet ettiği güçlerin hemen hepsinin Asya'da olması ve Orta Asya'nın bu güçlerin hepsinin kesişim merkezi olması bölgeyle ilgili durumun hassasiyetini artırmaktadır (Okur, 2011: 42). Özellikle Çin'in yükselişinin 20. yüzyılın başında olduğu gibi (Almanya ve Japonya'nın statüko değişimi talebi) Çin tarafından gelecekte askeri bir çatışmaya dönüştürülecek olması tehdidi, ABD açısından bu yükselişin çevrelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çevrelemenin en önemli unsuru ise Çin'in büyümenin dinamosu olan enerji kaynaklarına ulaşımının engellenmesidir (Arrighi, 2009: 221, 290-295). Brzezinski'ye göre Avrasya, ekonomik ve jeopolitik bir ödüldür ve ABD bu ödülü almalıdır (Brzezinski, 2005: 195). ABD'nin küresel üstünlüğü buradaki üstünlüğüne bağlıdır (Okur, 2011: 22). Bu noktada ABD, Rusya veya bir başka gücün kendi denetiminin dışında kalmasını, gerçekleştirmeye çalıştığı tek kutuplu dünya düzeninin (Yeni Dünya Düzeni) tehdit altında olması olarak görmektedir (Bilbilik, 2008: 82). Sovyetlerin çöküşüyle Avrasya'da jeopolitik bir boşluk (kara delik) oluştuğu düşünülmekte ve ABD'nin bu boşluğu doldurmasının gerektiği ileri sürülmektedir. ABD'nin Orta Asya ile ilgili temel çıkarı hiçbir gücün tek başına bu bölgeyi kontrol etmemesidir (Brzezinski, 2005: 127, 206).

Rusya'nın Enerji Jeopolitiği

Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra onun yerini alan Rusya Federasyonu, uzun bir süre istikrarlı bir politika belirleyememiş ve bu dönemde dünya ölçeğin-

deki siyasi etkinliğini yitirmiştir. İlk başlarda Rusya'nın yaşadığı ekonomik krizi Batı'ya entegrasyonla aşacağı düşüncesi dile getirilmiş, o dönemin Rus yöneticileri de bu fikre belirli bir süre oldukça sıcak yaklaşmışlar, Batı'yla entegrasyonu bir politika olarak uygulamaya çalışmışlardır (Brzezinski, 2005: 138-147). Ancak, Batıcılık olarak tanımlanan bu yaklaşım kısa sürede terk edilmiştir. Çünkü Rus toplumunun her şeyi devletten bekleyen yapısı, kaynakların kısa sürede sınırlı sayıdaki yatırımcının elinde toplanmasına ve toplumun daha da yoksullaşmasının önünü açmıştır. Diğer yandan Batılı ülkelerin Rusya'nın içine düştüğü bu zayıflığı suistimal eden davranışları Rusların kısa süreden Batıdan uzaklaşmalarına yol açmıştır. Bu dönemde Rusya'da güçlü bir şekilde geleneksel imparatorluk stratejilerine dönüş tartışmaları yapılmıştır (Macit, 2010: 103- 105). Bu dönemin son yılları Rusya'nın ekonomik ve siyasi imajının oldukça kötü görüldüğü bir dönemdir (Yavuz, 2010: 2). Daha sonra güçlü bir siyasi liderlik sergileyen Putin'in iktidara gelmesi ile Rusya, hızlı bir toparlanma içerisine girmiş, ekonomik olarak elde edilen büyük başarıların yanına ABD'nin tek kutupluluğuna meydan okuyan Rusya imajı da eklenmiştir (Kalkan, 2007: 11-12).

Putin, büyük ve güçlü devlet olma çağrısını sürekli tekrarlayarak günümüz Rus toplumunda büyük ve güçlü devlet olmanın rasyonel bir simgesi haline gelmiştir. Putin'in dış politika çizgisi yakın çevrede başka güçlerin etkinlik sağlamasını önlemek, enerji kaynaklarına yönelik güç denklemlerini kısıtlamak ve yakın çevreyi açık bir etki altına almaktır (Macit, 2010: 109). Rusya, dış politikada ana enstrüman olarak silahları değil enerji kaynaklarını kullanan bir ülkedir. Rusya, enerji kartını gerekli gördüğü yerde çekinmeden kullanmaktadır (Dokuzlar, 2006: 116; Çınar, 2008: 29). Enerji dışında rekabet edebileceği fazla enstrümanı olmayan Rusya, doğal olarak elindeki kozlardan yola çıkarak bir politika izlemektedir. Rusya'nın enerji politikasının hem iç hem dış boyutu vardır. Bir yandan dış politikada enerjiyi varlığını ortaya koyma ve kabullendirme aracı olarak ortaya koyarken diğer yandan enerjiden gelen gelirleri ile içeride çeşitli zayıflıklar içeren ekonomik ve sosyal yapısını düzenlemeye çalışmaktadır. Rusya'nın ekonomisi tarihsel niteliği itibarıyla önemli zayıflıklar içermektedir. Özellikle geniş alanlara yayılmış bir devlet olması Rusya'nın ekonomiyi merkezileştirerek refahı tabana yaymasını ve bu ekonomik zayıflığını yenmesini geçmişten itibaren önlemiştir. Rusya'nın bu zayıflığı konusunda Fukuyama'nın tespiti (2012: 58-59), "Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetlerin ürkütücü askeri varlığına karşın ekonomik alanda önemli bir zayıflığı vardı. Aslında Sovyet gayri safi milli hasılası 1928-1975 arasında hep ABD ekonomisinden daha iyi bir (rakamsal) performans göstermiş olmasına karşın ekonominin bileşimi yurttaşları tatmin etmekten uzak olmuştur." şeklindedir. Görülüyor ki Sovyet/Rus ekonomisi istatistiksel olarak büyümesine karşın ekonomik refahın toplumsal tabana yayılması mümkün olmamıştır. Bugün Rusya'nın enerji gelirleri ile finanse etmek istediği asıl alan bu zayıf noktadır.

Rusya, 11 Eylül 2001 sonrası ortamda (özellikle 2005-2006'da) ABD tarafın-

dan tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi kuşatma altına alındığını düşünmüştür. Hatta bu kuşatmanın Sovyetler dönemine göre daha ileri düzeyde olduğu düşünülmektedir. Sovyetler dönemi kuşatması kenar kuşak (Rimland) olarak bilinen ülkelerde iken şimdiki kuşatma Rusya'nın kendisi için arka bahçe saydığı ve kendi nüfuz alanına dahil ettiği daha içteki ülkelerdedir. Özellikle Renkli Devrimler (2004 Ukrayna Seçimleri) sürecinde Rusya'nın bu kuşatmayı oldukça yakından hissettiği görülmektedir. Rusya, bu kuşatılmışlığa enerji kartını kullanarak sert bir şekilde karşılık vermiş, Belarus, Ukrayna gibi ülkeleri yanına çekmeyi başarmıştır. Gürcistan konusunda Rusya, beklenmedik şekilde askeri müdahalede bulunarak arka bahçesi kabul ettiği yerler konusundaki ciddiyetini ortaya koymuştur. Bunun yanında Karadeniz'de etkinliğini sürdürmek için kritik önemi olan Ukrayna'da seçimleri etkileyerek Rusya yanlısı bir yönetimin önünü açmıştır. Ocak 2010'da seçilen Viktor Yanukoviç'in ilk icraatı ise Rusya'nın Sivastopol Deniz Üssü'nde 2017'de bitecek kullanım hakkını beş yılı opsiyonlu olmak üzere 30 yıl uzatmak olmuştur. Karadeniz'i kendisi için güvenli bölge haline getirmeye çalışan Rusya, Orta Asya'da da ŞİÖ zemininde Çin ile işbirliğine giderek ABD'yi bölgede etkisizleştirmeye çalışmaktadır. 11 Eylül sonrası dönemde ABD'ye yaklaşan bölge ülkelerinin bugün ABD ile ilişkilerini azaltarak Rusya ile çok sayıda işbirliği projesine imza atması Rusya'nın bu konuda başarılı olduğunu göstermektedir (İşcan, 2007: 154-158; Yavuz, 2010: 8-9, 19). Sonuç olarak ABD, 11 Eylül'ün ilk dönemlerinde yakalamış olduğu psikolojik avantajları kaybederken Rusya da 1990'lardaki zayıf görüntüsünden kurtularak ABD'yi kendi nüfuz bölgelerinden etkili bir şekilde geri püskürtmüştür. Rusya ve ABD'nin ana aktörler olarak öne çıktığı (Çin de büyük oyuncu olarak oyunun bir parçasıdır) bu rekabet, 1813-1907 yılları arasında cereyan eden İngiliz-Rus rekabetine benzetilerek Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılmaktadır. Rusya ile İngiltere arasında geçen bu hegemonya mücadelesi, 11 Eylül'den itibaren yeni aktörlerle tekrar aynı coğrafyada (pivot area, Mackinder, 1904: 435) hız kazanmış görünmektedir (Khan, 2006: 59-61).

Rusya ekonomisi önemli büyük ölçüde enerji gelirlerine bağımlı bir ekonomidir¹. Petrol ve doğalgaz üretiminde dünya genelinde ilk üç içerisinde yer alan Rusya, bu iki kaynağa dayalı enerji ihracatında dünya birincisidir (BP, 2013: 8, 22). 2012 yılı (tahmini) toplam ihracatı 528 milyar \$ olan Rusya'nın ihracatı² içerisindeki enerjinin payı yaklaşık olarak % 70'tir. Rusya'nın devlet bütçesinin % 52'sini petrol ve doğalgaz gelirlerinin oluşturması Rusya'nın enerji gelirlerine ne düzeyde bağımlı olduğunu göstermesi açısından önemli bir göstergedir³. Ekonomi temel olarak enerji gelirlerinden beslenen Rusya, bir yandan ekonomisini güçlendirmeye çalışırken diğer yandan rakip gördüğü ülkelerin enerjiye olan ihtiyacını kendisi için bir kazanca dönüştürmek istemektedir. Bu bağlamda güney

1 Amerikan Enerji İdaresi (IEA), www.eia.gov, 23.12.2013.

2 Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA), www.cia.gov, 23.12.2013. Aynı kaynaktan Rusya'nın enerji maddelerindeki dünya üretim ve ihracat sıralamaları da görülebilir.

3 Amerikan Enerji İdaresi (IEA), www.eia.gov, 23.12.2013.

komşusu Türkiye ile çeşitli enerji işbirliği projeleri geliştirip enerjisini Türkiye'ye satarken diğer yandan Türkiye'nin enerji konusunda işbirliğini aleyhine bir durum olarak gördüğü için bu konuda Türkiye'nin önünü kesecek çabalar içerisine girmektedir. Yani Rusya, enerji konusunda Türkiye'yi hem bir ortak hem bir rakip olarak görmektedir. Buna karşın arka bahçesi olarak gördüğü bölgelerde başka güçleri görmek istemeyen Rusya'nın özellikle enerji diplomasisindeki tavrı oldukça açıktır. Enerjiyi güçlenmek için bir araç olarak kullanmakta ve rakipleriyle olan mücadelesinde gerek gördüğünde enerji kartını çıkarmaktan çekinmemektedir. Rusya, temel olarak geleneksel imparatorluk gücüne kavuşarak tek kutuplu bir dünyanın önüne geçerek en azından kendi hinterlandı saydığı Avrasya'da bir imparatorluk gücü olmak istemektedir. Rusya, gerek yakın çevre olarak gördüğü bölgelerde gerekse Rus Büyük Alanı olarak tanımlanan yerlerde Rusya'yi ikinci plana atacak bir varlık istememektedir.

Türkiye'nin Enerji Jeopolitiği

Türkiye her ne kadar bir enerji üreticisi ülke olmasa da gerek geçmişten itibaren Doğu ve Batı blokları arasındaki rekabetin kesişme noktası olması gerekse benzersiz denilebilecek coğrafi imkanları dolayısıyla 21. yüzyıldaki enerji temelli denklemlerin önemli bir kısmında kritik bir ülke olarak "de facto" bir şekilde yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu politikadaki varlığı kendi gücüyle değil koşulların zorlamasıyla Türkiye için jeopolitik bir ödül niteliğindedir.

Enerji kaynakları bakımından fakir bir ülke sayılan Türkiye, tükettiği enerjinin çok önemli bir kısmını ithal etmektedir. Türkiye'nin enerji ithalatı için ödediği toplam tutar 2010 yılı için 38,4 milyar \$ iken enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı % 20,7'dir (Türkyılmaz, 2012). 2011 yılı rakamları ile ithal edilen enerjinin tamamı 90 milyon ton petrol eşdeğeri iken bunun 73 milyon ton kadarı sadece doğalgaz ve petrolden oluşmaktadır. Enerji ithalatı için ödenen toplam tutar 54 milyar \$ iken bunun 34,4 milyar doları petrol ve doğalgaz için ödenmiştir⁴. 2012 yılsonu ithalatı ise 98 milyon ton eş değeri petrol iken bunun 75 milyon ton kadarı yine petrol ve doğalgazdan oluşmaktadır. Türkiye'nin toplam 120 milyon ton eşdeğeri petrol olan enerji arzı içerisindeki yerli üretim payı ise 34 milyon ton civarındadır⁵. Bu rakamlar açık bir şekilde göstermektedir ki Türkiye enerji tüketiminde önemli ölçüde dış kaynaklara bağımlıdır ve bu kaynakların da % 75'ten fazlası petrol ve doğalgazdır. Ayrıca artan bir enerji ihtiyacı söz konusudur ve buna bağlı olarak da fatura yıldan yıla kabarmaktadır.

Türkiye, enerji üretimi alanında önemli ülkeler olan Irak, İran (ve diğer Orta-doğu ülkeleri), Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin sahip

4 TBMM, www.tbmm.gov.tr, Erişim: 23.12.2013. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın 7/15225 Numaralı Soru Önergesi'ne verdiği cevaptan alınmıştır.

5 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, www.enerji.gov.tr, Erişim: 23.12.2013.

olduğu kaynakların dünya piyasalarına açılmasında doğal bir köprü niteliğini taşımaktadır. Türkiye'nin bölge petrollerinin pazarlara ulaşımını sağlaması bir yandan bu enerjiden payına düşeni almasını sağlarken diğer yandan enerji merkezli politikalarda Türkiye'yi kilit ülke konumuna getirmektedir (Saatçioğlu ve Küçükaksoy, 2004: 29-30). Türkiye, sahip olduğu konumun avantajlarına rağmen enerji oyununda Rusya ile ABD arasında sıkışmış durumdadır. Çünkü bu mücadelenin sebebi olan Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarıyla ilgili olarak Rusya'nın da ABD'nin de "New Great Game" (Yeni Büyük Oyun) bağlamında kendi ulusal çıkarlarına yönelik amaçları vardır. ABD, Sovyetlerin çöküşünden itibaren Orta Asya'da hakimiyet kurmanın peşindeyken Rusya da küresel pazarlarda bir enerji tekeli yaratabilmek için enerji kaynaklarını denetim altına almanın peşindedir. Bölge kaynaklarına yönelik kendine göre hedefleri olan Türkiye, Rusya ile yakın ilişki içerisine girdiği zaman ABD'nin etkinlik imkanı ortadan kalktığı için ABD baskısıyla karşılaşmaktadır. Öte yandan bu kaynakların Batı pazarlarına açılması için ABD ile işbirliğine gittiğinde ise Rusya için bir tehdit olarak algılanmakta ve Rusya tarafından bölgeden dışlanmak istemektedir (SAE, 2007: 4-5; Erol, 2012: 3-4). Türkiye'nin bu açmazı, jeopolitikteki güç/konum orantısızlığı (Davutoğlu, 2011: 168) ile ilgili bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde iki tarafın arasında sıkışmış olan Türkiye, bölgede tek başına hareket edememekte, tek başına proje geliştirmemektedir. Türkiye, hedeflediği enerji stratejilerini gerçekleştirebilmek için her iki gücü de karşısına almamaya özen göstermekte bu da etkinliğini zayıflatmaktadır.

Türkiye'nin enerji stratejisi çok boyutlu bir niteliğe sahiptir. Kaynak ülke ve güzergah çeşitliliği, Avrupa enerji güvenliğine katkıda bulunmak, coğrafi konuma dayalı köprü konumunu kullanmak, Rusya, Norveç ve Cezayir gibi enerji naklinde ana arterlerden birisi olmak, Ortadoğu ve Hazar enerji kaynaklarının piyasalara güvenli bir şekilde transferini sağlamak bu stratejinin ana bileşenleri olarak karşımıza çıkmaktadır⁶. Türkiye, enerji kaynakları açısından kaynak ülkelerle tüketici ülkeler arasında doğal bir köprü görüntüsüne sahiptir. Bu özelliği Türkiye'yi kaynak ve güzergah çeşitlemesi açısından önemli bir ülke olarak öne çıkarmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2009: 2). Ayrıca Hazar ve Ortadoğu enerji kaynaklarının piyasalara ulaştırılma sürecinin her aşamasına katılım da Türkiye için önemli bir politika olarak öne çıkmaktadır (BOTAŞ, 2010: 20).

Türkiye'nin (uygulamada öne çıkan) ana stratejisi, ülkenin bir petrol ve doğal-gaz dağıtım şebekesi haline gelmesidir (Turan, 2010: 60-61). Türkiye'nin bu stratejisinde en büyük desteği, çıkarları Türkiye'nin stratejisi ile örtüşen ABD'den almaktadır. Enerji çeşitlemesi yapmak ve Rusya'nın enerji piyasasında bir tekel olmasının önüne geçmek isteyen ABD, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılmasından yanadır (Sapmaz, 2008: 213). Orta Asya Enerji kaynakları, dünya enerji envanteri içerisinde Ortadoğu ve

6 Dışişleri Bakanlığı, www.mfa.gov.tr, 21.05.2013.

Rusya kaynaklarına göre ikincil derecede bir kaynak olmasına karşın yedeklik açısından en stratejik kaynaklardan birisidir. Orta Asya kaynaklarını ikincil niteliğine rağmen önemli kılan asıl faktör, bu kaynakların piyasada zaten bir tekel kurmuş olan Rusya'nın denetimine girmesi durumunda Batının seçeneklerinin daha da kısıtlanacak olmasıdır (Dokuzlar, 2006: 108-110, 147; Çınar, 2008: 26). BTC, Batının bu türden bir seçenek arayışının ürünüdür. Aslında Baku-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC), ekonomik olarak çok pahalı bir hat olmasına rağmen Amerikan çıkarları açısından çok önemli olduğu için uluslar arası sermaye tarafından destek görmüştür (Djalili ve Kellner, 2009: 188).

Türkiye, enerji konusunda başından beri kaynak ve güzergah çeşitlemesi, sektörler arası entegrasyon, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Hazar bölgesini birbirine bağlayan, enerji diyalogunu temel alan bir enerji hub'ı olmayı amaçlamaktadır (Yorkan, 2011: 210). İran ve Rusya dolayısıyla Hazar enerji kaynaklarının piyasalara taşınmasında Türkiye'nin (mecburen) öne çıkması, Türkiye'nin bölgesinde bir energy hub planlarını hayata geçirmesine imkan vermektedir. Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu enerji miktarının gelecekte daha da artacak olmasıyla Rusya dışı alternatiflerin önem kazanması, bu bağlamda Hazar Denizi'ndeki Azerbaycan mülkiyetindeki enerji kaynaklarıyla birlikte Türkmenistan ve Kazakistan enerji kaynaklarının Avrupa için öneminin artması, Türkiye üzerinden enerji geçişini önemli bir konu haline getirmektedir. Rusya dışı alternatiflere ihtiyacı olan Avrupa için enerjide yeni bir çözüm olarak Güney Gaz Koridoru öne çıkmaya başlamıştır. Bu koridorun önemli bir ayağı olan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ile yıllık 40-50 milyar m³ Hazar doğalgazının Avrupa'ya ulaşması amaçlanmaktadır (Roberts, 2013: 22-24, 29). Avrupa'nın enerji güvenliği için ortaya çıkmış olan Güney Gaz Koridoru fikri 2011 yılında AB ve Azerbaycan arasında bir anlaşmayla deklare edildikten sonra bu koridorun en önemli ayağı olan Türkiye'nin üzerinden geçecek olan TANAP projesinin önemi daha da artmıştır. Hazar enerjisinin Avrupa'ya taşınmasında ve Avrupa'nın enerji tedarikinde Türkiye, bir geçiş ülkesi olarak kilit ülke konumunu iyice pekiştirmiştir (Rzayeva, 2013: 29-30). Türkiye'nin hem kendi kullandığı enerji kaynaklarının çeşitliliğini sağlayacak olan hem de uzun vadede Avrupa'nın Rusya'dan temin ettiği doğalgaza önemli bir alternatif olacak Azerbaycan doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan TANAP sözleşmesi, 26 Haziran 2012'de Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalandı. Bu proje, tamamen Türkiye ile Azerbaycan inisiyatifinde ortaya çıkan ve başlanan proje olarak (Aslanlı, 2013: 29) ayrı bir öneme sahiptir. İlk etabı 2018 yılında tamamlanacak olan proje, Avrupa'nın çok önemseydiği Güney Gaz Koridoru'nun en önemli ayağını teşkil etmektedir. 2018'de 10 milyar m³ olarak planlanan taşıma kapasitesinin 2026 yılında 31 milyar m³'e çıkarılması amaçlanmaktadır⁷. Ayrıca Avrupa, Irak'ın kuzeyindeki enerji kaynaklarının da Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını istemekte (Roberts, 2013: 25) bu da

7 www.tanap.com, Erişim: 23.12.2013. Bu arada bu hattan geçecek doğalgazın 6 milyar m³'ü Türkiye'nin şebekesine verilecek olup bu durum doğalgazda Rusya'ya önemli bir bağımlılığı olan Türkiye için önemli bir rahatlama yol açacaktır.

Türkiye'nin bağlantı ülkesi olma stratejisini daha da güçlendirmektedir. Türkiye'nin enerji üzerinden Avrupa, Hazar, Ortadoğu gibi birbirine ulaşımı çok zor coğrafyaları birleştirmesi birbirinden farklı ilişki ağları üzerinden politik etkinin artmasına yol açmaktadır. Bu ilişkilerin yarattığı siyasi etkiler ve güç, Türkiye'yi bölgesinde etkili bir güç konumuna taşımaktadır (Çelikpala, 2013: 48-49). Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye, son yıllardaki gelişmelerin de etkisiyle birbirinden farklı bölgelerin enerji kaynaklarını toplayıp onu da ihtiyaç piyasalara dağıtan önemli bir energy hub niteliği kazanmaktadır. Bu da Türkiye'nin en başta ortaya koyduğu enerji geçiş ülkesi (enerji köprüsü) stratejisinin günümüz koşullarında belirgin bir şekilde hayat bulduğunu göstermektedir.

Avrasya ana kıtasını kuşatan stratejik yarımadalar kuşağının en önemli halkası olan Türkiye; Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar, Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Körfez, Hazar Denizi gibi kilit önemdeki bütün coğrafyaların bir-biri ile bağlantı noktası olarak önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Ancak bu konum, Türkiye için güçlü olduğu zaman bir avantaj iken bu konumun gereklerini yerine getirebilecek güç ve ilişkilerden yoksun olduğu zaman bir dezavantaja dönüşebilmektedir (Davutoğlu, 2011: 116-118). Türkiye, bu özel konumu ile Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin ideolojik ilerlemesinin önünde önemli bir engel teşkil etmiş, Batılı müttefikler için hayati önemde bir ülke olmuştur (Peksarı, 2007: 126). Ancak bu durum Türkiye için önemli riskleri de beraberinde getirmiştir. U-2 Olayı, Jüpiter Füzerleri gibi geçmişte yaşanan tecrübeler, bu durumun geçmişteki somut örnekleridir. ABD, 1960'ların başında Türkiye üzerinden yürüttüğü Sovyetleri kuşatma faaliyetlerinin bir parçası olarak her iki olayda da Türkiye'nin savunmasını riske atacak şekilde Sovyetler ile kendisi arasındaki ilişkileri öncelemiş ve Türkiye'yi Sovyetlerle daha da kötü olmamak için Sovyet tehdidine açık bir şekilde yüz üstü bırakmıştır (Dilek, 2010: 318; Başbaşoğlu, 2011: 78).

Türkiye, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu konumu ile ilgili önemli sıkıntılar yaşamaktadır. Geçmişte ABD ile yakınlaşarak Sovyet tehdidi karşısında kendisini güvenceye almaya çalışan Türkiye (Peksarı, 2007: 13, 127; Tören, 2007: 135-141), Soğuk Savaş sonrası dönemde de ABD'nin Avrasya üzerindeki yaklaşımları dolayısıyla bölge içerisinde komşuları ile önemli sıkıntılar yaşamaktadır. Bu noktada Türkiye'nin ABD'ye yakınlık yerine Avrasya merkezli güçlerle daha yakın ilişkiler içerisinde olmasını öneren düşünceler güç kazanmaktadır (Tellal, 2007: 15-19; Bilgin, 2008: 473). Bu bağlamda çoğu kere Avrasyacılık şemsiyesi altında toplanan bu yaklaşımlara göre Türkiye'nin yayılcı Batı ile değil –bir Avrasyalı olarak- Avrasya güçleri ile geniş kapsamlı daha yakın ilişkiler kurması önerilmektedir (Yapıcı, 2007: 180, Dugin, 2011: XVI-XVIII). Bu noktada Şanghay İşbirliği Örgütü'nün işlevselleşmesiyle dünyanın gittikçe iki kutuplu bir görünüm alması, tartışmaların yoğunlaşmasında etkili olmaktadır. ABD'nin tek egemen rolünü üstlendiği günümüzde Rusya'nın da dâhil olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü (henüz zayıf da olsa) ikinci bir kutbu temsil etmektedir (Karaca, 2004: 214; Bilgin,

2008: 473). ŞİÖ'nün varlığı Türkiye gibi ülkelere iki kutuplu bir dünyada daha rahat hareket etme seçenekleri sunmaktadır. Böylesi bir ihtimalin varlığı en azından Türkiye için ABD'siz seçenekleri hesaba katabilme ve hareket alanını genişletme imkânı vermektedir.

İşbirliği mi Rekabet mi?

Rusya ve Türkiye iki tarihi komşudur. Bu komşuluk, uzun zaman çıkar çatışmaları ve savaşlar üzerinden yürümüştür. Bugün ise durum tarihsel komşuluk ilişkilerinden daha farklı boyutlar içermekte ve rekabet kadar iş birliği imkânları da gündeme gelmektedir. Bir yandan Rusya'nın enerjide tekel yaratma çabası ile Türkiye'nin enerji güvenliğinde söz sahibi olma politikaları çatışırken diğer yandan da Karadeniz Havzası, Boğazlar gibi konularda Rusya ve Türkiye iki ciddi ortak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Batı merkezli enerji politikaları Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri karmaşık bir hale getirmektedir. Türkiye'nin Avrasya jeopolitiğinde etkin olabilmek için Batı ile ortak hareket etmesi Rusya ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesine yol açarken ABD'nin kendi çıkarları için özellikle Karadeniz Bölgesi'ne yönelik arayışlarda olması Türkiye ile Rusya'yı bir anda iki yakın komşu haline getirmektedir (Yavuz, 2010: 14). Öte yandan enerji kaynaklarının nakledilmesi, Türkiye'nin Ermeni ve Kıbrıs Sorunları, Rusya'nın Ukrayna ve Çeçenistan Sorunları, Karadeniz Havzası'nda ortak yaşam normları geliştirebilmek, ortak komşularla iyi ilişkiler geliştirebilmek gibi konular bu komşuluğu çeşitlendiren parametreler olarak karşımıza çıkmaktadır (Hakkı, 2007: 54-56). Türkiye ile Rusya arasındaki temel sorunları bir bütün olarak; etnik sorunlar, Azeri-Ermeni çatışması, boru hatları meselesi, Boğazlar, Gürcistan ve Ermenistan'daki Rus askeri varlığı, Rusya'nın Transkafkasya'daki askeri varlığı, Karadeniz'de Türkiye'nin artan donanma gücü, Çeçenistan, Rusya'nın İran'a yakın durması şeklinde sıralamak mümkündür (Sapmaz, 2008: 287-296). Bunun yanında Türkiye ile Rusya'nın daha yakın ilişki içerisinde olması için konjonktürel faktörler de söz konusudur.

Geçmişte Karadeniz hakkında adeta bir hafızası olmayan Batı için Karadeniz Havzası, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni anlamlar kazanmış, etkinliğin artırılması gereken önemli bir bölge konumuna gelmiştir (Oktay, 2007: 217). Buna karşın Karadeniz konusunda Türkiye, ABD'ye nazaran Rusya'ya daha yakın durmaktadır (Yavuz, 2010: 14). Bunun ana nedeni bölge dışı bir gücün Karadeniz'e yerleşmesinin Türkiye için büyük bir tehdide dönüşme potansiyelidir. Diğer yandan ABD, ısrarla Montrö Sözleşmesi'nin statüsünü değiştirmek istemekte, Türkiye de ulusal ve bölgesel güvenliği için önemli garantiler içeren Montrö Sözleşmesi'nin devam edebilmesi için bu konuda Rusya'yla daha yakın ilişkiler içerisinde. ABD'nin Karadeniz'e yönelik stratejik amaçları için Montrö Antlaşmasını masaya yatırmak istemesi Türkiye ve Rusya için ulusal güvenlik tehdidi yaratmaktadır. Birçok konuda ulusal çıkarları çatışan bu iki tarihi komşu

Karadeniz'in yabancılara kapalı olması ve bu kapallılığı sağlayan Montrö Antlaşması üzerinden adeta kader birliği içerisinde (Sapmaz, 2008: 273-274). ABD'nin Montrö Anlaşması'nı delmek istemesinin temel sebebi antlaşmanın içerdiği bazı hükümlerin Boğazlardan askeri gemi geçişlerinin kapasitesini sınırlamasıdır. ABD ise yakın çevresinden kuşatmak istediği Rusya'yı zayıflatmak için Ukrayna ve Gürcistan ile doğrudan temas kurmak, Kırım, Abhazya ve Osetya'da ABD etkisini artırmak istemektedir (Hakkı, 2007: 56).

Dünyadaki günlük petrol tüketiminin yaklaşık % 3,7'si Boğazlar yoluyla taşınmaktadır. Bu rakam dönemlere göre daha da yükselebilmektedir. Ancak Boğazların fiziksel özellikleri deniz kazası risklerini artıran bir yapıya sahiptir. Bu da Boğazları devre dışı bırakacak alternatif güzergahları zorunlu kılmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2009: 3). 1990'ların ortalarında gündeme gelen ve bugün uygulamada bir proje olan BTC, Türkiye açısından Boğazlardaki aşırı petrol tankeri trafiğinin azaltan bir projedir. Boğazlarda daha önce meydana gelen kazalar büyük çevre felaketlerine neden olduğu gibi büyük can ve mal kaybı riskleri de barındırmaktadır (Djalili ve Kellner, 2009: 204-205). Bu gerçeklik ortadayken Rusya, daha anlayışlı ve sağduyulu bir siyaset gütmelidir. Boğazlar Rusya için önemli bir çıkış kapısı olsa da Türkiye'nin karşı karşıya olduğu riskler ortadadır ve Rusya, enerji naklinde Türkiye ile başka alternatifleri de içeren işbirliği modellerini hesaba katmalıdır.

Petrol, Rusya ile Türkiye arasında önemli bir rekabet unsuru iken doğalgaz da önemli bir işbirliği aracıdır. Özellikle BTC ile gün yüzüne çıkan bu rekabetin doğalgaz açısından önemli bir işbirliğine dönüştüğünü görmekteyiz. 1984'te imzalanan anlaşma ile başlayan doğalgaz işbirliği bugün Mavi Akım ve Batı Hattı adıyla iki hat üzerinden devam etmektedir. Türkiye'nin en önemli doğalgaz sağlayıcısı Rusya iken Rusya'nın doğalgaz sattığı ülkeler içerisinde Türkiye 3. sırada gelmektedir (Amanov, 2007: 157; Sapmaz, 2008: 278-282).

Hazar enerji kaynaklarının önemli bir kısmı Batılı şirketlere aittir. Batılılar dalma hareketi denilebilecek türden hamlelerle bölgedeki kaynakların önemli bir kısmının mülkiyetini edinmiş durumdadır. Bunun yanında bölge kaynaklarının piyasalara açılması için uzun vadede ihtiyaç duyulan kaynakların miktarı yüz milyarlarca dolarlık bir rakama tekabül etmektedir. Bu da kaçınılmaz bir şekilde bölge kaynaklarının işlevsel hale gelmesi için Batı sermayesinin varlığını zorunlu kılmaktadır (Djalili ve Kellner , 2009: 176).

Sovyetler döneminde Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarını piyasalara taşıyan boru hatlarının tamamı Rusya'ya yönelik olarak inşa edilmiştir. Bu durum bölge devletleri bağımsız hale geldikten sonra bile onları Rusya'ya bağımlı olmaya zorlamıştır. Sovyet mirası altyapısının tamamı bölgede Rusya'nın ağırlığını artırmaktadır. Bölge ülkelerinin Sovyetler sonrası dönemdeki temel arayışı Moskova'ya bağımlılığı azaltmaktır (Djalili ve Kellner, 2009: 180). Türkiye, Batıyla işbirliğinin bir parçası olan BTC ile enerji geçiş ülkesi stratejisinde önemli bir imkan elde et-

miştir. Bu hat ile bir yandan Boğazlardaki petrol trafiğini azaltmak isteyen Türkiye, diğer yandan enerji jeopolitiğinde güçlü bir ülke konumuna gelmek istemektedir⁸ (Saatçioğlu, 2004: 31-32; İşcan, 2007: 115, 144). Bakü'den başlayıp Ceyhan Terminali'nde sona eren BTC Boru Hattı, Hazar Petrolleri'nin Türkiye ve Batıya aktarıldığı tek güzergâhtır. Rusya'nın enerji tekeli yaratmaya çalıştığı Hazar petrollerinin Rusya'yı pas geçerek Batıya ulaştıran bu hat, Rusya'nın bölge enerji kaynaklarına ilişkin planlarını suya düşüren bir hattır. Ayrıca bu hatta Kazakistan petrollerinin de bağlanması Rusya'nın bölgedeki enerji tekeli olma imkanını tamamen ortadan kaldırmıştır (Ener ve Ahmedov, 2008: 125-127). Öte yandan bu hattın ortaya çıkmasında ABD'nin çok önemli çaba ve katkılarının olması bu hattı Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir rekabet unsuruna dönüştürmektedir (Erhan, 2003: 8). Rusya'nın enerji naklinde önceliği kuzey hattı olması, bunun yanında en ekonomik hattın İran üzerinden geçecek bir hat (Khan, 2006: 64) olmasına karşın Batı ülkelerinin enerji güvenliği açısından en uygun buldukları güzergâh BTC'dir. ABD'nin BTC'yi desteklemesinin ana sebebi Rusya'nın tekelinin önüne geçmek ve İran ile yaşadığı sorunlardır. Bu iki durum Türkiye'yi Hazar enerji kaynaklarının naklinde "de facto" olarak öne çıkarmaktadır. Diğer yandan özellikle Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığının sürekli bir şekilde artması ve piyasada önemli bir oyuncu olan Rusya'nın rekabete açık olmayan tutumu, Hazar enerji kaynaklarının dünyaya açılmasını sağlayan Türkiye'yi Batı açısından stratejik bir geçiş ülkesi konumuna sokmaktadır (İşcan, 2007: 126, 135-137).

Rusya'nın omurgasını oluşturan Transkafkasya (Sapmaz, 2008: 28) Rusya-Türkiye ilişkileri açısından tarihi nitelikli bir etkileşim alanıdır. Türk, Rus ve İran imparatorluk mekânları arasında tampon bir bölge olan bu bölgeyi her üç ülke de kendi etki alanı olarak görmektedir. Avrasya jeopolitiğinde kritik bir bölge olan Transkafkasya, Rusya için güneye geçişin kapısı anlamına gelirken Türkiye için de Türk Dünyası ile bütünleşmenin olmazsa olmaz köprüsüdür (Sapmaz, 2008: 28-29, 37; Dugin, 2011: 177-179, 365-371). Türkiye ve Rusya'nın bölgeye yönelik hedef ve amaçlarının temelde aynı olması Türkiye ve Rusya'yı bu bölgede karşı karşıya getirmektedir. Her iki taraf da bölgede diğerinin varlığından rahatsız olmaktadır. Rusya, Türkiye'nin varlığını güneye geçişin önünde bir engel olarak görürken Türkiye ise Rusya'nın bölgedeki varlığını ulusal güvenlik tehdidi olarak algılamaktadır (Sapmaz, 2008: 297-298). Öte yandan Balkanlar da Rusya ile Türkiye arasında tarihsel bir etkileşim alanıdır. Balkanlar, Türkiye için mevcut kültürel siyasi bağların ötesinde Türkiye'nin Batı sınırlarındaki güvenlik parametrelerinin sınırlarını da oluşturmaktadır (Davutoğlu, 2011:124). Balkanların Rusya için anlamı ise mozaik yapısı ve Ortodoks Hristiyan kimliğiyle alakalıdır. Bunun yanında Balkanların içerdği nüfus, Rusya için Balkanları önemli bir konu haline getirmektedir (Dugin, 2010: 174-175).

Türkiye ile Rusya arasında özellikle Türkiye'nin Batıdan istediği ekonomik kay-

8 BTC, www.btc.com.tr, 21.05.2013.

nakları ve teknoloji transferi imkanlarını bulamadığı dönemlerde önemli ekonomik proje ilişkileri olmuştur. İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Aliğa Petrol Rafinerisi, Orhaneli Termik Santrali gibi çok önemli tesisler Türkiye'nin Batıdan istediği kaynakları bulamadığı dönemlerde Sovyet-Rus sermaye ve teknolojisi ile kurulmuş tesislerdir (Sapmaz, 2008: 276). Geçmişte bu şekilde yürütülen stratejik yatırım odaklı ilişkiler günümüzde nükleer enerji santrali yapımı projeleri ile yeni bir boyut kazanmış durumdadır. Türkiye ve Rusya'nın bu konuda derin bir işbirliğine karşılıklı olarak yakın olduğu görülmektedir. Stratejik değeri olan bu konudaki işbirliğinin hayata geçirilmesi Türk-Rus ilişkilerini tartışmasız daha farklı bir boyuta taşıyacaktır.

Geleneksel olarak Türkiye'de Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik Rus Çarlığından beri süregelen bir Rus kaynaklı tehdit algısı vardır. Bu tehdit algısı Türkiye'nin Batıya yakın politikaları benimsemesine yol açmakta ve toprak güvenliğini temin etmek için Türkiye'nin Batılı müttefikler bulma ihtiyacı hissetmesine neden olmaktadır (Sapmaz, 2008: 265-267). Türkiye'nin bu kaygısı geçmişten gelen bir kaygıdır. Öte yandan güncel Rus dış politikasının doktrin boyutunu teşkil eden Avrasyacılık fikrinin ideologu Dugin'in bazı görüşleri de bu kaygıların temelsiz olmadığını göstermektedir. Dugin, Rus jeopolitiğinin ihtiyaçlarını açıklarken Türkiye'yi tehlikeli bir jeopolitik rakip ve Rusya'nın Avrasya egemenliği için açık bir tehdit olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede Ermeniler ve Kürtler üzerinden Türklerin kısıpaca alınmasını öneren Dugin, Türkiye'yi özellikle Kafkasya'nın dışında tutmayı önermektedir. Öte yandan Dugin, İran'ı bile dahil ettiği Dağlık Karabağ Sorunu'nda Türkiye'yi dışlarken, Rusya'nın geleneksel imparatorluğuna kavuşabilmesi için Çin gibi Türkiye'nin de parçalanmasını önerecek kadar ileri gitmektedir (Dugin, 2010: 177-188). Dugin her ne kadar bağımsız bir düşünür olarak kabul edilebilse de Putin'in Rusya'da iktidara gelmesinden bu yana ortaya konan dış politika konseptinin satır aralarında Dugin adına sıkça rastlamak mümkündür. Bu bakımdan açıkça düşmanlık emaresi taşımayan resmi dış politika kadar bu politikanın beslendiği ideolojik çerçeveyi de hesaba katmak gerekmektedir.

Bütün bunlara karşın Türkiye'nin Rusya'yla ilgili olarak gözden kaçırdığı iki tarihi olgu vardır. Bunlardan birincisi Rusya, Batının zorlamasıyla Doğuda kalmış ve öyle konumlanmış bir ülkedir. Eğer ki Batı, Rusya'nın tarihten beri önünü tıkamış olmasaydı Rusya en azından Baltık Denizi üzerinden açık denizlere ulaşmış ve ticaret temelli bir devlet olabilirdi. Karasal devlet olmanın ötesine geçebilmiş bir ticaret devleti olsaydı Rusya hiç kuşkusuz ki tarih boyunca bilinen ekonomik ve sosyal zayıflıklara sahip olmaz ve var oluşunu komşularının yok edilmesine bağlamazdı. İkinci konu ise Rus düşüncesinin geleneksel yapısındaki Batı düşmanlığıdır. Gerek kilise bağlamında olsun gerekse Rus ideolojisinin tamamında olsun köklü bir Batı düşmanlığı söz konusudur. Rusya'da kökleşmiş olan bu anlayış Batı ile yakın temas içindeki Türkiye'nin Rusya'daki imajı açısından oldukça önemlidir. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde Rusya için ötekileşmekten, Rusların geleneksel

düşman Batı resminin içine girmekten kaçınması, bu konuda Rusları ikna etmesi gerekmektedir.

Sonuç

Batı sisteminin bir bütün olarak 2008 Ekonomik Krizi ile ağır yara aldığı ve toparlanma sürecinin daha uzun zaman alacak olması dünya güç dengesinde kayma emarelerinin ortaya çıkmasına ilişkin tartışmaları artırmıştır. Şimdiye kadar Batı tanımlamalarının dışında kalan ve hep bir periferi olarak kabul edilen Rusya, Çin, Brezilya gibi ülkelerle birlikte Türkiye'nin de konjonktürel bir yükseliş içerisinde olduğu görülmektedir. Gücün çevrimsel karakteri belirgin bir şekilde güç havuzunun yer değiştirdiğine işaret etmektedir. Rusya ve Çin, üretici ve tüketici olarak dünya enerji siyasetinde en çok öne çıkan aktörler. Buna karşın Türkiye de son yıllardaki başarılı enerji politikaları ile Balkanlar, Ortadoğu, Hazar ve Kafkasya'yı içine alan geniş bir etkinlik sahası içerisinde köprü konumunu gittikçe pekiştirmektedir. Ancak dünya enerji ihracatının % 20'den fazlasını yapan Rusya önümüzdeki dönemde çeşitli problemlerle karşılaşacaktır. Bunların en başında geleni Avrupa'nın enerji tüketiminde bağımsızlaşma çabasıdır. Diğer yandan enerji tüketiminde % 70'leri aşan oranda dışa bağımlı bir Türkiye vardır ve Türkiye ile Rusya'nın bu özel konumları bölgesel bir sinerjinin kapısını da aralamaktadır.

Rusya ile Türkiye iki eski komşu olarak günümüz dünya siyasetinde geçmişin parametrelerine göre farklılık arzeden bir komşuluk içerisindeyler. Her ne kadar Soğuk Savaş koşullarının bir çok argümanı hala ilişkilerin içeriğini etkilemeye devam etse de artık işbirliğine dayalı komşuluğun önü açık görünmektedir. Özellikle ABD'nin varlığı Türkiye ile Rusya'yı dış politikada karşı karşıya getirir de Türkiye'nin enerji talebi ile Rusya'nın enerji pazarı ihtiyacı önemli ölçüde örtüşmektedir. Diğer yandan her iki ülkenin de aynı kıta havuzunda yer alması ve gelecek senaryolarının açıkça ortaya koyduğu gibi Avrasya'nın yükselişinin kaçınılmaz olduğu bir dönemde dostluk çerçevesindeki ilişkilerin hayata geçirilmesini şart koşan bir konjonktür yükselmektedir. Bu yüzden günümüz Türk-Rus ilişkilerinde rekabetten çok işbirliğini imkanlarının neler olabileceği tartışılmalıdır.

Bu işbirliğini geliştirebilmek için Rusya ile Türkiye arasında çatışma ve rekabet olasılıklarını azaltıcı kompleks ilişkiler geliştirilmelidir. Türkiye, Rusya içinde aktif hale gelirken Rusya da Akdeniz ve Irak'ta aktifleştirilebilir. Karşılıklı bağımlılık çatışmayı önler. Karşılıklı bağımlılık nitelik itibarıyla işbirliğine dayandığı için eldeki imkanların ortak kullanımına yol açar ve sinerjiyi artırır. Dünya genelinde ekonomik dinamizmin coğrafya değiştirdiği bir zamanda Rusya ve Türkiye gibi iki tarihsel komşunun kendi yaşam alanlarına komşuluğu gittikçe artan bu döngüden daha iyi nasiplenebilmesi için mevcut enerjilerini geçmişe göre daha akılcı yollarla kullanması gerekmektedir. Günümüz dünyasında Türkiye ile Rusya'nın iş birliği sebepleri rekabet sebeplerinden çok daha fazladır.

Doğu-Batı arasındaki enerji geçiş hatlarının 21. Yüzyılın İpek Yolu olarak takdir edilmesi oldukça anlamlıdır. Tarihin eski zamanlarında kalan Doğu zenginliğini simgeleyen İpek Yolu isminin tekrar gündeme gelmesi, Doğu'nun geçmişine yakışır bir görkemle tekrar yükselişe geçtiğinin önemli bir göstergesidir. Doğu'nun belirgin bir şekilde yükselişe geçtiği bir çağda, ulusların enerjilerini tüketen askeri ve siyasi çatışmaların yerine işbirliği ve refahı getiren barış ortamının zenginleştirilmesi uzun vadede daha anlamlıdır. Bu çerçevede Batılı yanlarına rağmen özünde Doğulu iki köklü devlet olarak Rusya ve Türkiye'nin bu konsepti bir öncelik olarak birlikte ele alması gerekmektedir. Özellikle terazinin Doğu'yu işaret ettiği bir konjonktürde bunun tarihsel bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Kuşkusuz iki devletin ortak geçmişinde yaşanmış olan çatışmaların hafızalardan silinmesi kolay değildir ancak işbirliğinin çatışmadan daha yüksek bir getirisinin olacağına ilişkin akıl yürütmelerin her zamankinden daha fazla olması gerekmektedir. Çünkü günümüz reel politiği her iki ülkeye de Doğu'nun yükselişinden pay alma fırsatını altın tepside sunmaktadır. Bu fırsatı görmezden gelmek, geçmişin kanlı mirası göz önüne alınınca, her iki ulusun kaderi için de büyük bir talihsizliğe dönüşme potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça

- Amanov, Ş., (2007). *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- Arrighi, G., (2009). *Adam Smith Pekin'de*, 21. Yüzyılın Soykütüğü, Yordam Kitap, Çev: (Yıldız, İ.), İstanbul.
- Aslanlı, A., (2013). Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Dağlık Karabağ Sorunu, *Eko Avrasya Yayınları*, No: 2013/3, Ankara.
- Ayan, E., (2010). "Avrasya'da Değişen Dengeler Üzerinde Oynanan Küresel Oyunlar", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1(1).
- Aydın, M. K., (2003). "Kapitalizm ve Kriz", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2).
- Başbaşıoğlu, A., (2011). "Füze Savunma Sistemi ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(34), Ekim.
- Bayramoğlu, S., (2002). "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim", *Praksis Dergisi*, Sayı: 7, Yaz.
- Bilbilib, E., (2008). *Amerikan Kuşatması, Büyük Oyunun Perde Arkası*, Profil Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.

- Bilgin, M., (2008). *Türkiye'nin Küresel Konumu*, IQ Yayıncılık, İstanbul.
- Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü (BTC),
<http://www.btc.com.tr/proje.html>, Erişim: 21.05.2013.
- Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAS), (2010). 2010 Yılı Sektör Raporu,
www.botas.gov.tr, Erişim: 20.05.2013.
- Bristish Petroleum (BP), (2013). BP Statistical Review of World Energy June,
http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf, Erişim: 23.12.2013.
- Brzezinski, Z., (2005). *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılap Yayınları, Çev: (Türedi, Y.), İstanbul.
- Central Intelligence Agency (CIA), (2013). The World Factbook,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2078rank.html?countryname=Russia&countrycode=rs®ionCode=cas&rank=9#rs>, Erişim: 23.12.2013.
- Çelikpala, M., (2013). Hazar Bölgesi Dünyanın Ticaret Koridoru Olmaya Yeniden Aday: Yeni İpek Yolu Bir Hayal mi?, *Hazar Strateji Enstitüsü Hazar Raporu Dergisi*, Sayı: 3, Eylül.
- Çınar, B., (2008). “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 8, Aralık.
- Davutoğlu, A., (2006). *Fukuyama'dan Huntington'a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı*, ss: 443-449, içinde Medeniyetler Çatışması, Der: Yılmaz, M., Vadi Yayınları, 10. Baskı, Ankara.
- _____, (2011). *Stratejik Derinlik* (Türkiye'nin Uluslararası Konumu), Küre Yayınları, 58. Baskı, İstanbul.
- Djalili, M. R., Kellner, T., (2009). *Yeni Orta Asya Jeopolitiği* (SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına), Bilge Kültür Sanat Yayınları, Çev: (Uzmen, R.), İstanbul.
- Dilek, M. S., (2010). “ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (Ike) Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s: 46, Güz.
- Dokuzlar, B., (2006). *Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya'dan Avrupa'ya)*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Dugin, A., (2010). *Rus Jeopolitiği (Avrasyacı Yaklaşım)*, Küre Yayınları, 6. Baskı, Çev: V. İmanov, İstanbul.

- Ener, M., Ahmedov, O., (2008). “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği İçin Önemi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2), Aralık.
- Erhan, Ç., (2003). “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları”, *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz e-Dergisi*, Sayı: 9, Ekim.
- Erol, M. S., (2012). “Türkiye’nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), Yaz.
- Fukuyama, F., (2009). *Büyük Çözölme (İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması)*, Profil Yayıncılık, 2. Baskı, Çev: (Kaya, H.), İstanbul.
- _____, (2012). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Profil Yayınları, 3. Baskı, Çev: (Dicleli, Z.), İstanbul.
- Gökçe, O., Akgün, B., (2006). “Değişen Dünya Politikasında Türkiye’nin Rolü: 11 Eylül’ün Getirdiği Fırsatlar, Riskler ve Tehditler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 160, Şubat.
- Hakkı, M. M., (2007). *Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya’yı Neler Bekliyor?*, Ötüken Yayınları.
- Husson, M., Louça, F., (2012). *Geç Kapitalizm ve Neoliberalizm* (Kapitalist Gelişme Dalgasının Cari Evresi Üzerine Bir Perspektif), Çev: (Binatlı, O.S.).
- İşcan, İ. H., (2007). “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği Açısından Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Sorunu”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi*, 1(2).
- Kalkan, M., (2007). *Sovyetler Birliğinin ve Rusya Federasyonu’nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Khan, A. H., (2006). “Central Asia: Centre of New Great Game”, *Dialogue*, Vol: 1, Number: 4, Oct-Dec., Autumn.
- Luft, G., Korin, A., (2008). *Yine mi Enerji Krizi? Enerji Güvenliği Arayışı*, içinde Kör Nokta, (Ed: Fukuyama, F.), Profil Yayıncılık, Çev: (Kaya, H.), İstanbul.
- Macit, N., (2010). “Soğuk Savaş Sonrası Rusya’da Ulusal İdeolojinin Oluşumu, Din ve Diplomasi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(2), Kış.
- Mackinder, H. J., (1904). The Geographical Pivot of History, *The Geographical Journal*, Vol: 23, No: 4, April.
- Noreng, O., (2004). *Ham Güç, Petrol Politikaları ve Pazarı*, Elips Yayınları, Ankara.

- Okur, M. A., (2008). “Millet-İmparatorluklar Çağının Eşiğinde: Genişleyen Dünyada Küresel Kapitalizmin Yeni Mimarisine Doğru”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 95, Güz.
- Oktay, E. G., (2007). *Türkiye’nin Avrasya’da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü*, ss: 213-240., içinde Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II), Der: (Aydın, M.), Nobel Yayın, Ankara.
- Öngün, Ç., (2007). *Küresel Rekabet ve ABD* (Amerikan Gücüne Tarihsel Bir Yaklaşım), Asil Yayıncılık, Ankara.
- Peksarı, D. G., (2007). *NATO’nun Değişen Konsepti*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Roberts, J., (2013). Güney Gaz Koridoru: Enerjide Yeni Çözüm, *Hazar Strateji Enstitüsü Hazar Raporu Dergisi*, Sayı: 3, Eylül.
- Rzayeva, G., (2013). Azerbaycan ve Avrupa Enerji Güvenliği: Ulusal Öncelikler ve Uluslararası Sorumluluklar, *Hazar Strateji Enstitüsü Hazar Raporu Dergisi*, Sayı: 3, Eylül.
- Saatçioğlu, C., Küçükaksoy, İ., (2004). “Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Önemli Enerji Taşıma Projelerinin Ekonomiyeye Etkisi”
- Sapmaz, A., (2008). *Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAE), (2007). *Türkiye’nin Enerji Satrancı*, Ekonomi Raporu Ekim, İstanbul.
- Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP), Enerjinin İpek Yolu TANAP İçin İmzalar Atıldı, <http://www.tanap.com/haberler/gelecegin-enerjisi-hazir.aspx>, Erişim: 23.12.2013.
- Taşçioğlu, Ö. L., (2009). *ABD’nin Küreselleşme Politikaları (Ortadoğu’da Türkiye’ye Bîçilen Rol)*, Nobel Yayın, 2. Baskı, Ankara.
- Tellal, E., (2007). “Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği”, ss: 13-33, içinde *Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006* (Avrasya Üçlemesi II), Der: (Aydın, M.), Nobel Yayın, Ankara.
- Tören, T., (2007). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Turan, A. P., (2010). “Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi, SS: 43-73. <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/makaleler/Hazar%20Havzasında%20Enerji%20Diplomasisi.pdf>, Erişim: 20.05.2013.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). 7/15225 Numaralı Soru Önergesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-15225c.pdf>, Erişim: 23.12.2013.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2009). Türkiye'nin Enerji Stratejisi, Ocak, 9s., [http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%C3%BCrkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20\(Ocak%202009\).pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%C3%BCrkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20(Ocak%202009).pdf), Erişim: 20.05.2013.
- Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2012 Yılı Genel Enerji Dengesi (Bin Tep), http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/72884/2, Erişim: 23.12.2013.
- _____, Türkiye'nin Enerji Stratejisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim: 20.05.2013.
- Türkyılmaz, O. (2012). Türkiye'nin Enerji Görünümü, Makine Mühendisleri Odası, http://www.tr.boell.org/downloads/turkiyenin_enerji_gorunumu_oguz_turkyilmaz_2012.pdf, Erişim: 23.12.2013.
- United States Energy Information Administration (IEA)., Countries Analyses, Russia, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>, Erişim: 23.12.2013.
- Wallerstein, I., (2004). *Amerikan Gücünün Gerileyişi (Kaotik Bir Dünyada ABD)*, Metis Yayınları, Çev: (Birkan, T.), İstanbul.
- Wallerstein, I., (2010). *Gücün Retoriği (Avrupa Evrenselciliği)*, BGST Yayınları, Çev: (Kılıç, A.U.), İstanbul.
- Yapıcı, U., (2007). *Yeni Soğuk Savaş (Putin, Rusya ve Avrasya)*, Başlık Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, C., (2010). "Rusya'nın Karadeniz'de Dengeleri Değiştiren Stratejik Hamleleri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(1).
- Yorkan, A., (2011). Energy Supply Security of the European Union and the Role of Turkey as a Potential Energy Hub, *Bilge Strateji Dergisi*, 3(5), Güz.

